ЕЛЕКТРОНЕН БЮЛЕТИН
РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ

E-BULLETIN
REGIONAL HISTORY MUSEUM – SOFIA

Бр. 06/2024
Vol. 06/2024

Издателство на Регионален исторически музей – София
Publishing of Regional History Museum – Sofia

София 2024

„Е-бюлетин“ е периодично научно електронно издание на Регионален исторически музей – София

“E-Bulletin” is a periodical scientific electronic edition of Regional History Museum – Sofia

Съставител

д-р Александър Станев (РИМ–София)

Редакционна колегия

доц. д-р Венета Ханджийска-Янкулова (РИМ–София)
доц. д-р Илиана Борисова-Кацарова (СУ „Св. Климент Охридски”)
д-р Марио Филипов (РИМ–София)
Елена Николова (РИМ–София)
Цветозар Йотов (РИМ–София)

Техническо оформление

Светлана Чолакова

Editor

Alexander Stanev, PhD (RHM–Sofia)

Editorial Board

Veneta Handzhiyska-Yankulova, Assoc. Prof., PhD (RHM–Sofia)
Iliana Borisova-Katsarova, Assoc. Prof., PhD (SU “St. Kliment Ohridski”)
Mario Filipov, PhD (RHM–Sofia)
Elena Nikolova (RHM–Sofia)
Tzvetozar Yotov (RHM–Sofia)

Layout

Svetlana Cholakova

Издателство на Регионален исторически музей – София
Publishing of Regional History Museum – Sofia

ISSN 2603-4247

Изисквания към авторите за подготовка на публикация / Requirements for authors when preparing a publication: https://e-bulletin.sofiahistorymuseum.bg/bg/requirements

Регионален исторически музей – София
Regional History Museum –Sofia

ЕЛЕКТРОНЕН БЮЛЕТИН
E-BULLETIN

http://www.sofiahistorymuseum.bg/bg/ http://e-bulletin.sofiahistorymuseum.bg/bg/

Бр. 06/2024 ISSN 2603-4247 Vol. 06/2024

СЪДЪРЖАНИЕ
CONTENT

АРХЕОЛОГИЯ /ARCHAEOLOGY

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МАТЕРИАЛ ОТ НЕОЛИТА И ЕНЕОЛИТА ОТ ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТОЛИЧНА ОБЩИНА ПРЕЗ 2022 И 2023 Г.
Цветина Гетовска

NEOLITHIC AND ENEOLITHIC ARCHAEOLOGICAL MATERIAL FROM FIELD SURVEY IN SOFIA MUNICIPALITY DURING 2022 AND 2023
Tsvetina Getovska
.....*9–16*

АНТИЧНИ ЛАМПИ ОТ ФОНДА НА НАЦИОНАЛНИЯ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИ МУЗЕЙ
Ангелос Гугудис

ANCIENT LAMPS IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL POLYTECHNICAL MUSEUM
Angelos Gougudis
.....*17–38*

КЪСНОАНТИЧНИЯТ КОМПЛЕКС В КВ. ОБЕЛЯ (СОФИЯ) – НОВ ПОГЛЕД ВЪРХУ ПРОУЧВАНИЯТА ОТ 60-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК
Анани Антонов

THE LATE ANTIQUE COMPLEX IN OBELIA (SOFIA) – A NEW LOOK AT THE RESEARCHES FROM THE 1960S
Anani Antonov
.....*39–62*

АРХЕОМЕТАЛУРГИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАХОДКИ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ КРАЙ СЕЛО ЧУКОВЕЗЕР
Силвия Иванова, Деян Лесигярски

ARCHAEOMETALLURGICAL RESEARCH OF BRONZE AGE FINDS FROM THE ARCHAEOLOGICAL SITE NEAR CHUKOVEZER
Silviya Ivanova, Deyan Lesigyarski
.....63–76

РЕДОВНИ ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТОЛИЧНА ОБЩИНА (2022 и 2023 г.)
Александър Станев, Методи Златков

FIELD SURVEYS IN SOFIA MUNICIPALITY IN 2022 AND 2023
Alexander Stanev, Metodi Zlatkov
.....77–169

ИСТОРИЯ / HISTORY

ТУРИСТИЧЕСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В СОФИЯ ЧАСТ 1: ОТ НАЧАЛОТО НА ОРГАНИЗИРАНИЯ ТУРИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ ДО 50-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.
Марио Филипов

TOURIST ORGANIZATIONS IN SOFIA PART 1: FROM THE BEGINNING OF ORGANIZED TOURISM IN BULGARIA TO THE 1950S
Mario Filipov
.....173–194

„ВЪДВОРЯВАНЕ И ИЗГНАНИЕ“ – БОНЧО МАТЕЕВ БОНЧЕВ И НЕГОВИЯТ ТРУД
Силвио Томов

“INTERMITTENT CONFINEMENT OR EXILE” – BONCHO M. BONCHEV AND HIS BOOK
Silvio Tomov
.....195–207

СОФИЯ И СОФИЙСКИЯТ НАЧИН НА ЖИВОТ В ТВОРЧЕСТВОТО НА ПИСАТЕЛЯ КРАСИМИР ДАМЯНОВ
Илия Мечков

SOFIA AND THE SOFIA WAY OF LIFE IN THE WORK OF THE WRITER KRASSIMIR DAMYANOV
Iliya Metchkov
.....209–232

МУЗЕОЛОГИЯ / MUSEOLOGY

КРАТКА ИСТОРИЯ НА ДЕВИЧЕСКОТО ПРАКТИЧЕСКО ПРОФЕСИОНАЛНО УЧИЛИЩЕ „КНЯГИНЯ ЕВДОКИЯ“ – ПАВЛОВО – СОФИЯ
Мариана Маринова

A BRIEF HISTORY OF THE GIRLS’ PRACTICAL VOCATIONAL SCHOOL “PRINCESS EVDOKIA” – PAVLOVO – SOFIA
Mariana Marinova
.....235–247

90 ГОДИНИ ПРИРОДЕН ПАРК „ВИТОША“
Юлия Михайлова

VITOSHA NATURE PARK – 90 YEARS
Julia Mihailova
.....*249–265*

БИБЛИОТЕКА НА РИМ – СОФИЯ
Бранимира Танева

LIBRARY OF THE REGIONAL HISTORY MUSEUM – SOFIA
Branimira Teneva
.....*267–268*

АРХИТЕКТУРА И ГРАДОУСТРОЙСТВО / ARCHITECTURE AND URBAN DEVELOPMENT

ПОСЛЕДНАТА КЪЩА НА АРХИТЕКТ КОЙЧЕВ
Валентина Върбанова, Александър Лозев

THE LAST HOUSE OF ARCHITECT KOYCHEV
Valentina Varbanova, Aleksandar Lozev
.....*271–284*

МУЗЕОЛОГИЯ
MUSEOLOGY

Електронен бюлетин
Регионален исторически музей – София
E-Bulletin
Regional History Museum – Sofia

Бр. 06/2024
Vol. 06/2024

90 ГОДИНИ ПРИРОДЕН ПАРК „ВИТОША“

Юлия Михайлова

Витоша е едно от нещата, които правят София уникална европейска столица. Докато всички други си имат река или море, нашата София си има планина и гледката към нея в топъл есенен ден е достатъчна, за да повдигне настроението и да даде повод да помечтаем за звездни вечери на Копитото и слънчеви дни по пътеките на планината.

Алеко Константинов пръв заговаря за красотата на родната природа и за ползата от туристическите преходи за душата, но след него повечето ни поети също обръщат поглед натам. Яворов посвещава пиеса на случващото се в полите на Витоша, а за Смирненски тя е „загадъчна и нежна“, в контраст с покварения каменен град:

„Тази вечер Витоша е тъй загадъчна и нежна –
като теменужен остров в лунносребърни води,
и над смътния ѝ гребен, сякаш в болка безнадеждна,
се разтапят в тънка пара бледи есенни звезди.

И грамаден и задъхан, скрил в гранитната си паз̀ва
хиляди души разбити – глъхне празничния град
и под лунно наметало с шепот странен той разказва
повестите безутешни на вседневен маскарад.
.....“

Откъс от стихотворението „Цветарка“ на Христо Смирненски

Витоша е била позната още от древността и е носела различни имена през вековете. В V век пр. н. е. старогръцкият историк Тукидид я нарича Скомос. Известно е и друго антично название – Скомброс. В съчиненията на римския естественик Плиний Стари планината се споменава с името Скопиос – така римляните наричали Витоша, когато покорили тракийското племе серди и нарекли тракийското селище в подножието ѝ Улпия Сердика. Значението и на

трите антични имена е „остра, стръмна“. В края на XI век неизвестен български летописец написал съчинение, наречено сега „Български апокрифен летопис“, в което за първи път се споменава името Витоша. Според проф. Димитър Дечев (1877 – 1958 г.) – класически филолог, историк и епиграф, завършил класическа филология в Германия, наименованието Витоша е тракийско и се състои от две думи – „ви“ (две, два), и „тош“ (режа, дялам). Така че Витоша означава „два резена“, което напомня за двата витошки върха Голям и Малък Резен, ясно открояващи се на релефа на планината. Това мнение е възприето и от Павел Делирадев – един от основателите на алпинизма и пещерното дело у нас, с принос в географията, геологията, историята, медицината, биологията, в книгата му „Витоша“ (1926 г.).

От столетия поминъкът на населението в подножието на Витоша винаги е бил свързан с планината. Старите документи показват, че до преди няколко века Витоша е била покрита с останки от непроходимата Magna Silva Bulgarica (Великата българска гора). За бранището на Бали ефенди (около Княжево) османският пътешественик, пътеписец, поет и историк Евлия Челеби (1611 – 1682 г.) казва: „*То е една гъста гора, през която стрела не прониква, куршум не работи. Тази гора е красива със своите високи до небесата чинари, дъбове и тополи*“. И по-нататък: „*Тук тя е толкова гъста, и дърветата образуват такава дебела сянка, че нивга слънчеви лъчи не проникват*“. Унищожаването на тези гъсти вековни гори е станало през XVII, XVIII и особено през XIX век. През 1859 г. Осман паша не само е позволил, но е заповядал на селяните от подвитошките села да унищожават горите. Контрабандата продължила опустошението, а нуждата от горивен материал за многобройните видни и самокови наложила превръщането в дървени въглища на хиляди вековни дървета. В годините след Освобождението страстният поклонник на природата и голям поет Иван Вазов упреква народ и държава за безотговорното отношение към витошките гори: „*Всяка година е бил пропъждан по един влажен, оплодотворителен облак от тези висоти; всяка година, цели векове наред е било пресушавано по едно изворче, е била убивана една рекичка, е била унищожавана една хубост, е бил изгонван рой славеи, едно царство на благодат*“.

Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война отклоняват вниманието и силите в друга посока и осуетяват плановете за създаване на национален парк на Витоша.

Едва през 1934 г., с активното участие на българската природозащитна общественост, част от планината Витоша с площ 6410 ха е била обявена за парк. Това е първият парк не само в България, но и на Балканския полуостров. Границите му са се променяли неколкократно и днес обхващат цялата планина с площ 27 105 хектара. Залесените територии са около 60 % от планината.

Изследванията показват, че в Парка са разпространени 1859 вида висши растения като деветнадесет от тях – само в България (български ендемити), а тридесет и пет са включени в „Червената книга на Република България”. Тук са установени 528 вида сладководни водорасли, 664 вида гъби, 369 вида лишеи, 341 вида мъхове. На територията на Парка са установени 32 типа естествени природни местообитания от значение за Европейската общност. Най-голям природозащитен интерес представляват естествените смърчови гори, буковите гори и крайречните съобщества. Други специфични типове природни местообитания са каменните реки, сипеите и торфищата.

Богато е и разнообразието и на животинския свят. Тук се срещат 138 ендемитни вида (български и балкански), 300 редки и 85 реликтни вида безгръбначни. В Парка са установени 25 вида земноводни и влечуги, над 230 вида птици, като 120 от тях гнездят на територията на Парка. Прилепите са 18 вида и най-много се срещат в пещерите на Боснешкия карстов район. Независимо от непосредствената близост с милионната столица, Паркът се обитава от почти всички видове едри бозайници, които се срещат в България. Заради продължителната защита на уникалната витошка природа днес София е единствената европейска столица, непосредствено до която се срещат мечката, вълкът и дивата коза.

При създаването на Парка са били обявени и едни от първите резервати в България – „Бистришко бранище“ и „Торфено бранище“. Най-голямата забележителност на „Бистришко бранище“ (обявен за биосферен през 1977 г. по международната програма „Човек и биосфера“ на ЮНЕСКО) са представителните смърчови екосистеми, субалпийските и скалните съобщества. Резерватът „Торфено бранище“ съхранява най-значителния за България комплекс от високопланински торфища, както и свързаната с тях влаголюбива растителност.

На територията на Парка, в Боснешкия карстов район, е разположена пещера Духлата. Тя е най-дългата и една от най-красивите пещери в България. Разположена е на 7 етажа и в нея текат 6 подземни реки, а общата ѝ дължина надхвърля 18 километра.

Специфични за Природен парк „Витоша” са каменните реки (морени) и сипеите. Десет от витошките върхове са с надморска височина над 2000 метра, като най-висок сред тях е Черни връх (2290 м).

От Витоша извира река Струма – най-дългата в Югозападна България. В Парка се намира и известният Боянски водопад, разположен на Боянска река на 1200 метра надморска височина.

Природният парк е част от Европейската екологична мрежа „Натура 2000” и е защитена зона по двете европейски природозащитни директиви – за птиците и за местообитанията.

От Витоша води началото си организираното туристическо движение в България. През 1901 г. на Витоша е поставена и първата туристическа маркировка у нас, сочеща пътя от Драгалевци към Черни връх.

През Средновековието Витоша се е славила като център на българската Мала Света гора. От съществувалите някога в планината и околностите ѝ повече от 40 манастира, са се запазили само два: Драгалевският „Света Богородица Витошка” (XIV в.) и Кладнишкият „Свети Никола ” (изграден през XIX в. върху стари основи). Боянската църква „Св. Пантелеймон“ (X-XI в.) е разположена на границата на Парка и е включена в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО.

Витоша е предпочитано място за провеждане на практически занимания, свързани с наука, спорт и туризъм. За любителите на природата от всички възрасти Дирекцията на Природен парк „Витоша“ е изградила няколко музея – на мечката, совите и водното конче, създаде дендрологична алея за незрящи, спортно-информационна алея за хора с увреждания на опорно-двигателния апарат, торфищна информационна алея, детски информационно-развлекателен център на открито, национален парков информационен център с богата информация за защитените територии в България и по света. През 2012 г. отваря врати Детският

екостационар „Бели брези“. Той е в непосредствена близост до музеите на совите и водното конче в едноименната местност, недалеч от Дендрариума. Сградата е построена с естествени материали – камък, глина и дърво. Екостационарът предлага възможности за провеждане на програми за екологично обучение и разполага със съвременно оборудване. От май 1998 г. Министерството на околната среда и водите поддържа природозащитния информационен център „Витоша“ в близост до Драгалевския манастир, който е е първият от веригата информационно-образователни центрове към защитени територии в България.

Днес общата дължина на пътеките и алеите, които водят посетителите към туристическите центрове, е над 300 километра. През Парка преминава и част от Европейския туристически маршрут Е-4, който свързва Пиринеите с Алпите, Рила и Пелопонес. Главните туристически маршрути в Парка са над 30, лифтовите съоръжения са с обща дължина 13 км и капацитет 6000 души на час. Настанителната база е с капацитет близо 4000 легла в хижи, хотели и почивни станции.

Витоша – място за обучение

През последните десетина години в района на местността Дендрариума в Природен парк „Витоша“ бяха изградени множество информационни центрове, музеи и информационни алеи. Дирекцията на Природен парк „Витоша“ работи усилено за превръщане на Дендрариума в място за обучение, поради достъпността и близостта му до София.

Природозащитният информационен център „Витоша” е първият от веригата информационно-образователни центрове към защитени територии в България. Той е създаден през 1999 г. по повод 65-ата годишнина от обявяването на Парка. Природозащитният информационен център се намира на около 1 км от кв. „Драгалевци“, в близост до Драгалевския манастир, и се стопанисва от Регионалната инспекция по околна среда към Министерството на околната среда и водите.

Музеят на мечката е изграден през 2004 г. в района на Дендрариума на мястото на полуразрушен, изоставен пътен кантон, който Дирекцията на Природен парк „Витоша“ ремонтира и възстанови. В музея са представени начинът на живот и биологията на най-едрия европейски хищник – кафявата мечка. Тук посетителите се запознават с видовете мечки, с разпространението на кафявата мечка в България, с нейните местообитания и годишен цикъл, с факторите, които превръщат мечките в стръвници, както и с правилното поведение в планината при среща с мечка. Представени са и някои традиционни народни вярвания, свързани с мечката.

Музей на совите. Изграден е през 2004 г. в местността Бели брези на 2 километра от Дендрариума по пътя за Златните мостове. Информационните табла запознават посетителите с характерните особености на совите в България, с техните размери, местообитания и храна, със страха, който те са всявали в миналото с присъствието си, с поверията, свързани с тези нощни обитатели. Експонатите в музея не са препарирани животни, а са изработени от епоксидна смола, като размерите и външният им вид се доближават максимално до оригиналните.

Музей на водното конче. Разположен е в местността Белите брези в непосредствена близост до музея на совите. В него са представени както част от 68-те вида водни кончета, обитаващи България, така и много други от различни краища на света. Понастоящем музеят е затворен за посетители.

Националният парков информационен център в София, пл. „Възраждане“, ул. „Антим I“ № 17, функционира от лятото на 2002 година. Той предоставя информация за защитените територии в България и по света. Тук могат да се получат специализирани издания на националните и природните паркове в България.

Детски екостационар „Бели брези“. Намира се в непосредствена близост до музеите на совите и на водното конче недалеч от Дендрариума.

За да направи престоя на децата в планината още по-интересен, обогатяващ и вълнуващ, Дирекцията на ПП „Витоша“ разработи проект за изграждане на Детския екостационар „Бели брези“ на мястото на съществувал преди години на това място пионерски лагер, от който бяха останали само основите. Проектът си постави и друга цел – сградата да бъде изградена по стара строителна технология, използвана в региона до преди около век, както и запазването ѝ за бъдещите поколения.

Проектът, по който е изграден екостационарът, е „Възраждане и запазване на традиционни строителни техники и умения, използвани в България”. Зидарията е от непечени глинени тухли, покрити с двупластова мазилка от глина, пясък и ситно нарязана слама. Градежът е по стара строителна технология с обли дялани греди, а подовото отопление - по системата “Хипокауст”, използвана още в Древния Рим.

Проектанти: арх. Георги Георгиев, арх. Илиана Игнатиева

Изпълнител: „Афордабъл Модулар Конструкшън” ООД

Период на изпълнение: 21. 11. 2011 – 30. 04. 2012 г.

Подранилата зима в края на 2011 г. и обилният сняг през целия сезон придружаваха издигането на основите и на дървената конструкция на сградата.

През 2013 г. Детският екостационар „Бели брези“ получи специалната награда в категорията „Сгради с елементи на зелена архитектура“ в Националния конкурс „Сграда на годината“.

ОСНОВНА ЗАЛА. Тя е с капацитет 60 човека. Носещата конструкция на стените на основната зала е дървена, а стените са иззидани с тухли от непечена глина, “кирпич”.

Поради своята висока ефективност, достигаща до 90%, в миналото зиданите печки са били разпространени по цял свят. У нас те за наричани още “джамал”. Понякога са служели за отопление на две и повече помещения. Зиданата печка се състои от горивна камера и топлообменна част, съставена от канали, които удължават пътя на димните газове. Топлината се акумулира в стените на печката и се отдава бавно и равномврно. В зависимост от типа на печката и нейната маса, отдаването на топлина може да продължи от 6 до 24 часа. Запалването обикновено се прави веднъж дневно, като за гориво най-често се ползват дърва.

Прозорците са с красиви стъклени витражи с овална рамка от непечена глина.

Дървената стълба в залата е с характерен парапет от преплетени дървени елементи. По същия начин е направена и оградата около спиралата на билките пред входа на екостационара. Стълбата води към експонатите и информационните табла от Музея на совите, където експерти от Дирекцията изнасят беседи пред деца и възрастни.

Традиционният начин на изграждане на старите български къщи: зидария с тухли от непечена глина, които се покриват с двупластова мазилка (груба и

фина) от глина, пясък и ситно нарязана слама, е приложен и при Екостационара. Техниката е експонирана върху външните и вътрешните стени на сградата.

ЧАЙНА. Тук отново е приложена стара строителна технология. Стените са изработени от обли дялани греди, поставени една над друга и свързани в ъглите “на венец”.

При изграждането на подовото отопление към чайната е приложена системата “Хипокауст”, използвана още в Древния Рим за отопление на къщи и бани.

РАБОТНО АТЕЛИЕ. Тук характерна е подовата настилка – тя е изработена от букови шайби. Обзавеждането е предназначено за малки деца, затова и размерите на масите и пейките са съобразени с тях. Тук децата рисуват, изработват картички с естествени материали, събрани от околността – листа, камъчета, тревички.

ПОКРИВЪТ е с покритие от дървени шинди. Той беше подменен през 2023 година.

АЛЕЯТА КЪМ ВХОДА на Екостационара е изпълнена в характерния за дворовете на старите български къщи стил – от каменни плочи на тревна фуга.

За последните 10 години Детският екостационар „Бели брези“, музеят на мечката, и музеят на совите са приели близо 25 000 посетители, предимно деца, и са изнесени над 500 беседи от експертите на Парка. Екостационарът е отворен за посетители от 15 юни до 15 октомври. Има денонощна охрана целодневно и целогодишно. През съботно-неделните дни посетителите се поемат от аниматори, с които ДПП „Витоша“ сключва договор всяка година. Те обикновено са студенти в Биологическия факултет на Софийския университет. В делничните дни групови посещения с беседи се заявяват предварително по електронната поща на парковата администрация.

За ползването на Екостационара има ценоразпис на услугите, утвърден със заповед на директора на ДПП „Витоша“, който е публикуван на сайта на ДПП „Витоша“ **www.park-vitosha.org**.

Екостационарът е предпочитано място за заснемане на детски анимационни и игрални филми (анимационният „Арт дъга“, игралният „Случаят Тесла“, коледен филм за деца с увреден слух на Националната телевизия и др.).

Ботаническа алея за незрящи. Разположена е до пътя към Златните мостове, в местността Дендрариума. Дължината ѝ е 610 м, а представените растителни видове са 26, като за всеки от тях е дадено описание и на брайлово писмо. Достъпността и близостта до София, езерата, детските съоръжения за игра – люлки, пързалки, наблюдателни кули и мостчета, привличат много туристи не само през почивните дни.

Спортно-информационна алея за хора с увреждания на опорно-двигателния апарат. Изградена е в близост до хижа „Иглика“, на около километър от Дендрариума. Представлява кръгов маршрут с дължина 285 метра. Тук идват много хора, тъй като има забавления за всички – специализирани уреди за физически упражнение, люлки за децата, заслони и пейки за възрастните, а най-големите спортисти често си организират състезания по футбол на поляната.

Алея на приизворните торфища. Изградена е в местността Офелите, на около 1 км над Ветровала. Тук посетителите научават за значението на торфищата и мочурите в Парка като вододайни зони и като важен източник на суровини за промишлеността и медицината. Алеята е създадена заради резер-

вата „Торфено бранище“, който се намирана на територията на Природен парк „Витоша“ и опазва най-значителния за България комплекс от високопланински торфища. Торфът има изключителни водозадържащи свойства и дебелината му достига на места до 2 метра. Торфът нараства с по около 1 мм годишно, което означава, че формирането му на Витоша е започнало преди близо 2000 години.

Алеята на карста е изградена през 2008 година. Тя е с дължина 10 км и представлява кръгов маршрут. Алеята започва от покрайнините на с. Боснек, изкачва се на север, срещу течението на река Добри дол – десен приток на река Струма, продължава на запад, а после на юг и завършва отново в с. Боснек. По пътя се откриват красиви гледки към южните склонове на Витоша. По протежението ѝ са поставени 10 информационни табла, които запознават туристите с природното и културно богатство на района, както и със специфичните природни местообитания на Боснешкия карстов район.

Алея „Сила и живот“. Маршрутът е маркиран с дървени табели с мисли на Петър Дънов за природата. Обособени са кътове за отдих. Има и информационни табла. Началото на маршрута е при Симеоновските езера и стига до м. Железни врата, близо до м. Бай Кръстьо. Дължината на тематичния маршрут е 4 километра.

Алея на билките. Началото на маршрута е при Княжевската гора, минава през м. Бялата вода, м. Златните мостове и завършва при хижа „Момина скала“. Преходът продължава около 2 часа. Информационните табла съдържат информация за лечебните растения на Витоша, както и за начините и нормите за бране на билки за лични нужди.

Горска педагогика. Усилията на ДПП „Витоша“ са насочени към запознаване на децата с лесовъдската професия. Със занимания на открито и интересни игри малчуганите се откъсват от градската среда и компютрите у дома и научават повече за горските обитатели, дърветата и растенията, които се срещат в България. Занятия по горска педагогика започват да се провеждат преди повече от 20 години в Швейцария, Австрия и Германия. В момента редица европейски страни, в т.ч. и България, работят в тази насока.

S U M M A R Y

VITOSHA NATURE PARK – 90 YEARS

Julia Mihailova

Vitosha has been known since ancient times. It had different names over the centuries – Skomos, Skombros, Skopios. At the end of the 11th century, the name Vitosha was first mentioned in the written source "Bulgarian Apocryphal Chronicle". According to Professor Dimitar Dechev (1877-1958), the name Vitosha is Thracian and consists of two words – "vi" (a couple of, two), and "tosh" (to cut, to divide). So Vitosha means "two slices", which is reminiscent of the two Vitosha peaks, Golyam and Malak Rezen, clearly standing out on the mountain's relief.

For centuries, the livelihood of the population at the foot of Vitosha has always been connected to the mountain. According to old documents, until a few centuries ago, Vitosha was covered with remains of the impassable Magna Silva Bulgarica (Great Bulgarian Forest). The destruction of these dense centuries-old forests was carried out in the 17th, 18th, and especially in the 19th centuries. The need for fuel for the numerous smelters and hammer mills necessitated the transformation of thousands of centuries-old trees into charcoal. It was not until 1934, thanks to the active participation of the Bulgarian nature conservation community, that a part of the Vitosha Mountain with an area of 6410 hectares was declared a park. This was the first park not only in Bulgaria, but also on the Balkan Peninsula. Its borders have changed several times and today they cover the entire mountain with an area of 27,105 hectares. The wooded areas are about 60% of the mountain.

The research shows that 1,859 species of higher plants, 528 species of freshwater algae, 664 species of mushrooms, 369 species of lichens, and 341 species of mosses are distributed in the Park. 32 types of natural habitats of importance for the European Community have been identified on the territory of the Park. Other specific types of natural habitats are the stone rivers, scree and peat bogs.

The diversity of the animal world is also rich. Here you can find 138 endemic species (Bulgarian and Balkan), 300 rare and 85 relict species of invertebrates. The Park has 25 species of amphibians and reptiles, over 230 species of birds, 120 of which nest on the territory of the Park. There are 18 species of bats and they are mostly found in the caves of the Bosnek Karst region. Due to the continued protection of the unique Vitosha nature, today Sofia is the only European capital where bears, wolves and chamois can be found in close proximity.

When the Park was created, some of the first reserves in Bulgaria were also declared – “Bistrishko Branishte” and “Torfeno Branishte”. The biggest attraction of “Bistrishko Branishte” is the representative spruce ecosystems, subalpine and rock communities.

On the Parks territory, in the Bosnek Karst region, Duhlata Cave is located. It is one of the longest and one of the most beautiful caves in Bulgaria. Its total length exceeds 18 kilometers. Specific to Vitosha Nature Park are the stone rivers (moraines) and scree. Ten of the Vitosha peaks are over 2000 meters above sea level, the highest among them being Cherni Vrah (2290 m). The Park also contains the famous Boyana Waterfall, located on the Boyana River at an altitude of 1200 meters above sea level.

The nature park is part of the European ecological network "Natura 2000" and is also a protected area under the two European nature conservation directives – for birds and for natural habitats.

Vitosha is the origin of organized tourism in Bulgaria. In 1901, the first tourist signpost in our country was placed on Vitosha, indicating the road from Dragalevtsi to Cherni Vrah.

In the Middle Ages, Vitosha was famous as the center of the Bulgarian Mala Sveta Gora

(Lesser Holy Mountain). More than 40 monasteries that once existed in the mountain and its surroundings, but only two have survived. The Boyana Church "St. Panteleimon" (10th-11th century) is located on the border of the Park and is included in the UNESCO World Cultural and Natural Heritage List.

Vitosha is a preferred location for practical activities related to science, sports and tourism. Since May 1998, the Ministry of Environment and Waters has maintained the Vitosha Nature Conservation Information Center near the Dragalevski Monastery, which is the first in the chain of information and educational centers for protected areas in Bulgaria. For nature lovers of all ages, the Directorate of Vitosha Nature Park has built several museums dedicated to the bear, the owl and the dragonfly, created a dendrological alley for the blind in the Dendrarium area, a sports and information alley for people with musculoskeletal disabilities not far from the Iglika hut, an alley of the spring peat bogs in the Opheliite area, a karst alley near the village of Bosnek, a children's outdoor information and entertainment center, a national park information center with rich information about protected areas in Bulgaria and around the world. The Children's Eco-Station "White Birches" opened its doors in 2012. It is located in the area of the same name, not far from the Arboretum. The building is built with natural materials – stone, clay and wood. In October 2024, the Children's Adventure and Educational Park "Belite Brezi" was opened next to the Children's Eco-Station of the same name. The main goal of its construction is to introduce adolescents to nature, to introduce them to the processes that occur in it and the ways of survival in the mountains, to cultivate love and awareness of the need to care for the preservation of this natural wealth. There are two outdoor classrooms on the territory of the Park.

Nowadays, the total length of the paths and alleys that lead visitors to the tourist centers is over 300 kilometers. Part of the European tourist route E-4, which connects the Pyrenees with the Alps, Rila and the Peloponnese, also passes through the Park.

Ключови думи: *София, Витоша, парк, история.*
Key words: *Sofia, Vitosha mountain, park, history.*

А В Т О Р

Юлия Михайлова
Дирекция на Природен парк „Витоша“
julia_mihaylova@abv.bg

Yulia Michailova
Directorate of Natural Park Vitosha
julia_mihaylova@abv.bg

Обр. 1. *Поглед към Витоша от София, сн. Йордан Дамянов*

Обр. 2. *Драгалевски манастир Св. Богородица Витошка, сн. Юлия Михайлова*

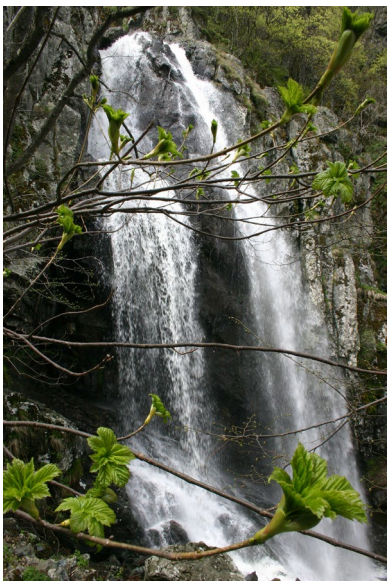

Обр. 3. *Хижа Алеко, сн. Юлия Михайлова*

Обр. 4. *Панорама, сн. Йордан Дамянов*

Обр. 5. *Изкачване на Черни връх - честване на 124 години от началото на организираното туристическо движение в България, сн. Юлия Михайлова.* ***Обр. 6.*** *Боянски водопад, сн. Йордан Дамянов*

Обр. 7. *Празник на Черни връх - честване на 124 години от началото на организираното туристическо движение в България, сн. Юлия Михайлова*

Обр. 8. *Витошко лале, сн. Мария Василева*

Обр. 9. *Каменна река, м. Златни мостове, сн. Добрин Керестелиев*

Обр. 10. *Природозащитен информационен център Витоша, сн. Юлия Михайлова*

Обр. 11. *В музея на совите, сн. Юлия Михайлова*

Обр. 12. *Музей на мечката, сн. Юлия Михайлова*

Обр. 13. *Музей на водното конче, сн. Юлия Михайлова*

Обр. 14. *Зелена класна стая до музея на мечката, сн. архив ДПП Витоша*

Обр. 15. *Открита класна стая при село Боснек, сн. Андрей Хадживасилев*

Обр. 16. *Детски екостационар Бели брези, сн. Юлия Михайлова*

Обр. 17. *Алея за хора с увреждания на опорно-двигателния апарат, сн. Фондация София - европейска столица на спорта*